

Osobitosti liečby – farmakoterapia a diétotrapia u seniorov

Mgr. Michaela Miertová, PhD.

Východiská – spotreba liekov

- ❑ **spotreba liekov v SR stúpa s vekom**
  - vo veku 60 - 64 rokov užíva 83 % z nich lieky
  - vo veku 64 - 75 rokov užíva lieky 89 % z nich
  - nad 75 rokov užíva 91 - 98 %

- ❑ **priemerný počet užívaných liekov sa zvyšuje s vekom (3,5 - 8)**
  - u ambulantných je to 4 - 6
  - u hospitalizovaných 5 - 8
  - z hľadiska pohlavia u žien 4,2 a u mužov 3,9

Východiská

- ❑ v skupine seniorov sa **liečba vynakladaná** hlavne na liečbu na:
  - artériovej hypertenzie,
  - srdcového zlyhávania,
  - diabetes mellitus,
  - Parkinsonovej choroby,
  - ochorení štítnej žľazy (hypotyreóza),
  - osteoporózy,
  - demencie (Alzheimerovej choroby)

Východiská

- ❑ v skupine seniorov **najviac a najčastejšie užívané lieky:**
  - ***antihypertenzíva*** (úprava krvného tlaku) (skupiny diuretiká, vazodilatanciá, blokátory kalciového kanála)
  - ***antacidá*** (dyspepsia, pyróza, refluxná ezofagitída) – neutralizujú HCL, čím zvyšujú pH, ochranná funkcia na sliznicu žalúdka
  - ***laxatíva*** (vyprázdenie/uľahčenie vyprázdenia hrubého čreva)
  - ***analgetiká*** (antipyretiká, nesteroidné antireumatiká, spazmolytiká) – odstránenie alebo minimalizácia bolesti, neriešia príčinu, symptomatická liečba
  - ***reologiká*** (heterogénna skupina liečiv, pri ischemii dolných a horných končatín, napr. diabetická mikroangiopatia, závraty, tinnitus, kŕče, pri ateroskleróze)
  - ***vitamíny zo skupiny C, B***

Východiská

❑ **compliance** - ochota a schopnosť užívať lieky, adherencia k liečbe
znižuje sa u seniorov:

- so ↑ vekom a stavom (noncompliance je ↑ u osamelých pacientov)
- poruchou kognitívnych funkcií,
- prítomnosťou psychosociálnych problémov, ako napr. depresie,
- polymorbiditou,
- poruchou zmyslov,
- časté striedanie liekov,
- počet ordinovaných liekov (čím viac liekov tým ↑ riziko noncompliance)
- poruchy motoriky, hlavne jemnej
- abúzom návykových látok, hlavne alkoholu

Východiská

- ❑ **zmeny farmakodynamiky** = účinku liečiva u seniorov
- u seniorov sa ↑ riziko vedľajších a nežiaducich účinkov** (2 - 50 % pacientov)
  - ich výskyt môže byť príčinou hospitalizácie (10 - 25 %) až smrti (v USA sú 5-tou najčastejšou príčinou úmrtí medzi seniormi)
  - ich výskyt nekoreluje s vekom, narastá priamo úmerne s počtom užívaných liekov

Východiská – chyby pri užívaní liekov

❑ chyby pri užívaní liekov (perorálne, per os)

- **užívanie poležiačky a bez zapitia tekutinou** (udržanie na sliznici pažeráka → poškodenie pažeráka, spomalenie účinku lieku), navyše hrozí riziko aspirácie
- **zapitie lieku nevhodnou tekutinou**, napr. chladnejšia voda tlmí nepríjemnú chuť
- **tekuté lieky (sirupy) sa nepremiešavajú – VŽDY** pred užitím premiešať cez zápästie, netrepať
- **problém prehltnúť liek** (tuhá forma) – hlavne väčšie
- **neoznámenie lekárovi o prítomnosti vedľajších/nežiaducich účinkov**
- **bez kontroly expirácie lieku**

Východiská – chyby pri užívaní liekov

---

chyby pri užívaní liekov (perorálne, per os)

nesprávne užitie – čas, dávka, vysypanie obsahu kapsúl....

pri príprave dávky liekov **nie je kompenzovaný zrak** (chystanie bez okuliarov, nedovídi/nevidí prečítať)

neinformovanie lekára (rôzne dôvody), ktorá forma lieku je pre nich prekážkou pri podaní, napr. neschopnosť aplikovať liek na kožu pre bolesti (reumatická artritída), zaviesť čapík do konečníka pri zápche

problém nachystať si tekutú formu lieku, napr. kvapky na lyžičku pre tras rúk, problém otvoriť fľaštičku, **lieky v tuhej forme** – **objektívne dôvody**, napr. pre tras rúk, stuhnutosť a bolesť pri reumatickej artritíde

Východiská – chyby pri užívaní liekov

❑ chyby pri užívaní liekov (perorálne, per os)

- svojvoľné vynechanie lieku
- užitie nepredpísaného lieku, **tzv. selfmedikácia**
- **predčasné ukončenie liečby**, užitá len časť dávky lieku predpísaného lekárom
- **príbalové letáky** – nie vždy si ich pacient prečíta, lieky v obale plastovom vyberie, krabičku s letákom príbalovým vyhodí, nie vždy sú informácie písané písmom, na ktoré pacient dovidí (malé písmená),

Východiská

❑ **abúzus liekov** = nadužívanie liekov

- v domácom prostredí najčastejšie: analgetiká, benzodiazepíny, hypnotiká

❑ riziko vzniku **liekovej závislosti**, napr. pri nadužívaní analgetík

- **psychická** (craving, nutkané užívanie),

- **somatická** (fyzická), po prerušení podávania - abstinenčné príznaky

problémy súvisiace s abúzom liekov a liekovou závislosťou:

somatické komplikácie, tolerancia (↓ účinok liečiva pri podávaní čoraz ↑ dávky), negatívne na kognitívne funkcie, kombinácia s alkoholom, riziko intoxikácie (pre zmeny, ktoré prináša vek),

na druhej strane viaceré príčiny ich vzniku, napr. polymorbidita, strata životného partnera/dieťaťa, zlá ekonomická situácia seniora

Východiská

- ❑ **zmeny distribúcie liečiva** pri zmene zloženia a obsahu telesných tekutín
  - u žien sa ↑ množstvo podkožného tuku s vekom, preto zvýšenie resorpcie a distribúcie lipofilných liekov (rozpustných v tukoch)
  - so ↑ vekom sa znižuje pocit smädu → klesá podiel vody v tele → ↓ distribúcia liekov rozpustných vo vode, svaloch
- ❑ **zmeny farmakokinetiky** = osud liečiva v tele od užitia po nástup účinku
  - so ↑ vekom a morbiditou sa znižuje resorpcia v GIT-e
  - znížená absorpcia i pre lieky aplikované parenterálne (i.m., s.c.)
  - znížená eliminácia pre pokles renálnych funkcií, ↓ pocit smädu, a s tým súvisiaci spomalený nástup účinku lieku

Východiská

- ❑ **riziko polypragmázie** = podávanie viacerých liečiv v rizikovej kombinácii, väčšieho množstva liečiv, v nadmerných dávkach a niekedy aj nadbytočne, neindikovane
- riziko ak si pacient nasadí lieky sám (selfmedikácia), neoznámi to ošetrojúcemu lekárovi

Východiská

- ❑ **farmakoeconomika = neužívanie lieku z dôvodu finančných nákladov/výdavkov**

u pacientov nad 65 rokov predstavujú náklady na lieky viac ako 30 % z ich výdavkov → **svojvoľná úprava dávkovania, času užitia** (liek môže byť neúčinný, poddávkovanie)

→ **lekár nemá vždy od pacienta informáciu**, že liek je nad jeho ekonomické možnosti a chce lacnejšiu variantu

lekár si myslí, že pacient je účinne liečený, nevie si vysvetliť, prečo pri danej liečbe nie sú zmeny v klinickom obraze („nelepší sa stav“)

pacient je v tenzii, lebo si uvedomuje, že nie je liečený

ZAČAROVANÝ KRUH

Východiská – chyby pri injekčnom podávaní liečiv

Chyby pri aplikácii inzulínu (INZ)

- **aplikácia ihlou s otupeným hrotom** - bolesť, poranenie podkožia
- **nesprávna aplikácia dávky** - po aplikácii vytiahnutie ihly ihneď - nečaká sa cca 10 s. (po vytiahnutí ihly na jej hrote kvapky INZ)
- **nesprávne navolenie počtu jednotiek INZ v inzulínovom pere/natiahnutie do striekačky** - nerešpektovaný zvukový signál pri každej jednej jednotke INZ, nepoužitie okuliarov
- **nestriedajú sa miesta vpichu INZ** - lipodystrofia, atrofia kože, opuch v mieste vpichu
- **infekcia v mieste vpichu** - nedodržanie zásad asepsy, napr. umytie rúk pred výkonom, dezinfekcia miesta vpichu (správne proti smeru rastu chĺpkov), nevymieňanie ihl

Východiská – chyby pri injekčnom podávaní liečiv

Chyby pri aplikácii inzulínu (INZ)

- **nedodrží sa zásada suchej ihly pri podaní liečiva**
- **nesprávny výber miesta vpichu** - vyhnúť sa miestam, kde sú odreniny, zatvrdnutia, jazvy, začervenané miesta, hematómy, vyrážky, narušená integrita kože
- dezinfekčný prostriedok treba nechať zaschnúť na koži alebo prebytočný odstrániť za využitia tampónu / buničitej vaty
- **vytvorenie kožnej riasy a uhol vpichu ihly**
- **depotné INZ sa pred podaním nepremiešajú, čo je chyba**
- **miesto po aplikácii INZ sa nemasíruje**
- **INZ sa podáva pred jedením, cca 30 - 45 min. pred jedením**
- **uskladnenie INZ pier** pri bežnej teplote, nie v chladničke
- **INZ fl'aštičky** uskladnenie pri teplote +4 - +15, aj v chladničke

Východiská – chyby pri injekčnom podávaní liečiv

Chyby pri aplikácii inzulínu (INZ)

- **nerešpektovanie rýchlosti vstrebávania INZ podľa zvoleného miesta vpichu**
- najrýchlejšie vstrebávanie (1.) až po najpomalšie vstrebávanie (4.):
  1. brucho,
  2. rameno,
  3. stehno,
  4. sedacie svaly (bolest' gluteálna).
- miesto aplikácie krátkodobo pôsobiaceho INZ - brucho, rameno
- miesto aplikácie depotných INZ – stehno, sedací sval – spravidla aplikované večer (V) alebo ráno (R) – vždy podľa ordinácie lekára
- **nesprávna dávka podaná**

Východiská – chyby pri injekčnom podávaní liečiv

Chyby pri aplikácii antikoagulancií

(Warfarin per os, Heparin, Fraxiparin s.c.)

- **per os lieky**

konzumácia listovej zeleniny (s obsahom vitamínu K) , napr. šalátu a brokolice znižuje účinnosť Warfarinu

- **podkožne (subkutánne, s.c.) – Fraxiparin,**

vytlačenie vzduchovej bubliny – NIE, zaistí podanie celej dávky lieku, aj z kónusu ihly

aspirácia lieku pred jeho podaním po vpichu → piest vyletí

nedržanie riasy počas celej aplikácie → tvorba hematómu, bolesť

Východiská – chyby pri injekčnom podávaní liečiv

Chyby pri aplikácii antikoagulancií

- **nesledujú sa vedľajšie účinky a nežiaduce účinky (NÚ):**
krv v moči (hematúria),
krv v stolici (enterorágia, meléna),
krvácanie do podkožia (hematómy, petechie).

Analgetiká

---

antipyretiká (kyselina salicylová/acetylsalicylová, napr. Aspirin, Acylpyrin, Anopyrin, paracetamol, napr. Paralen tbl.)

žiaduci účinok (ŽÚ): analgetický a antipyretický účinok

Nežiaduci účinok (NÚ): dyspeptické ťažkosti, nauzea, sledovať stolicu
→ riziko krvácania

(meléna), vredovej choroby - dodržiavať časové odstupy podávania,
nepiť alkohol

spazmoanalgetiká (metinazol propylenazon, napr. napr. Algifen gtt., Spazmopan supp.)

ŽÚ: uvoľnenie spazmu (spazmololytický účinok + analgetický)

NÚ: neužívať dlhodobo, často – dráždia sliznicu žalúdka → nevoľnosť,
bolesti brucha až krvácanie, po jedle, riziko liekovej závislosti, riziko
retencie moču u pac. s poruchami močenia

Správne užívanie analgetík pri chronickej bolesti

- podávať v **pevných časových intervaloch** - dôkladné monitorovanie ich podania
- ďalšia dávka má byť podaná skôr ako odznie predchádzajúca, **ak je podaná až pri nástupe bolesti, jej eliminácia je zložitejšia**
- užívanie analgetík pri chronickej bolesti lieky s časovým intervalom p.p. – lekár v **spolupráci s pacientom stanoví presne indikáciu podania lieku** – prípad **tzv. prelomová bolesť, kedy sa podávajú lieky p.p.**
- ošetrojúci lekár určí výber vhodnej liečby – podľa stupňa ich účinnosti, zjednodušene od slabých po silné – WHO trojstupňový rebríček aplikácie analgetík

Správne užívanie analgetík pri chronickej bolesti

- **prednostné** užívanie **per os, transdermálne** (náplaste)
- nie vždy sa docieli podávaním analgetík úplná eliminácia bolesti, **treba docieľiť subj. pocit úľavy, znesiteľnosti bolesti**, napr. stav bez bolesti je docielený niekedy za cenu únavy, ospalosti, hypoaktivity, pasivity – úspešnosť liečby je vtedy, ak sa bolesť zmiernila o 50 %, preto **používať meracie nástroje na posúdenie intenzity bolesti !!!**
- **pacient musí presne vedieť**, čo, ako, prečo a kedy má užiť – dôležitá je spätná väzba, či naozaj rozumie preskripcii lieku
- **monitorovať priebežne účinnosť analgetickej liečby**

WHO rebríček aplikácie analgetík pri chronickej bolesti

---

1. stupeň – mierna až stredná bolesť

neopioidové analgetikum

+ adjuvans/adjuvanciá/koanalgetiká

2. stupeň

slabý opioid (centrálne analgetiká, opiáty) ako kodeín, tramadol (účinné látky)

+ neopioidové analgetikum

+ adjuvans/adjuvanciá/koanalgetiká, doplňujúce analgetiká

3. stupeň

silný opioid, ako morfín (účinná látka)

+ neopioidové analgetikum

+ adjuvans/adjuvanciá/koanalgetiká, doplňujúce analgetiká

Koanalgetiká (adjuvantné analgetiká)

- **antidepresíva** (tricyklické)
- **antikonvulzíva**
- **antipsychotická (neuroleptiká)**
- **benzodiazepíny**
- **regulátory metabolismu kalcia**, ako kalcitonín
- **kortikosteroidy** (zmiernenie zápalu), napr. pri zmiernení bolesti pri nádoroch mozgu a kostných metastázach, zlepšujú náladu, antiemetikum, ↑ chuť do jedla
- **lokálne anestetiká** (povrchové lokálne, napr. Lidocain a lokálne infiltračné Prokain, Marcain)
- **myorelaxanciá**

Koanalgetiká (adjuvantné analgetiká)

- **zvyšujú účinok** základných analgetík
- používané **pri liečbe neuropatickej bolesti**, napr. neuralgie trigeminu, diabetická neuropatia
- používané **pri liečbe nádorovej bolesti a pri metastázach**, napr. do kostí),
- používané **pri liečbe bolestí hlavy, kostí a svalov**, nedostatočnom prekrvení tkanív,
napr. pri bolestiach hlavy migrény - triptány,
napr. bolestivé spazmy kostrového svalstva - zmierňuje podanie myorelaxancií

Laxanciá

žiaduci účinok (ŽÚ): úprava zápchy

príčiny zápchy: farmaká napr. antacidá, antidepresíva, analgetiká (opiooidné), antiparkinsoniká, ↓ príjem tekutín, vlákniny, imobilita

! len krátkodobé užívanie

nežiaduci účinok (NÚ): vo vysokých dávkach spôsobia hnačku a „črevo zlenivie“

(črevo je závislé na jeho podaní, spomalenie peristaltiky čreva),

pri nadmernom užívaní: chronická zápcha,

regurgitácia (grganie),

žalúdočné krče,

flatulencia (na začiatku užívania/prechodne)

Laxancia

účinné látky: laktulóza

lieky: Lactulóza, Duphalac

účinky laktulózy:

nenarušuje fyziologickú činnosť čriev

pôsobí iba v hrubom čreve

neabsorbuje sa do organizmu

odporúčania pri užívaní laktulózy:

pitný režim (8 pohárov vody)

vysadiť, ak sa stav obstipácie upraví

Opioidy

- tiež ako opioidy, centrálné analgetiká
- **použitie:** bolesť pri onko. ochoreniach, pooperačné stavy, prelomová bolesť napr. pri nehojajúcich sa ranách, poúrazové stavy, zlomeniny
- **podliehajú prísnej evidencii** – vedie sa kniha opiátov
- vypisujú sa na špeciálny recept – vždy lekár (modrý pruh, v 3 kópiách)
- **za nesprávnu evidenciu hrozí trestné stíhanie**
- podanie ústami (perorálne, per os), injekčne (s.c.), do konečníka (per rektum), do venózneho systému (i.v.), transdermálne (náplast', ktorá sa nalepí na kožu),

NÚ opioidov

---

zápcha (menej častá pri náplastiach)

intervencie na jej elimináciu:

- užívanie laktulózy - užitie denne v dávke ako ordinuje lekár
- aplikácia supp. Glycerini – poradiť sa s lekárom – ich podávanie vyvoláva u niektorých pacientov kŕče v bruchu
- zvýšiť príjem tekutín – teplota podľa tolerancie pacienta
- zvýšiť príjem potravín s vysokým obsahom vlákniny, napr. celozrnný chlieb, surovú zeleninu, čerstvé ovocie ako napr. jablká, hrušky, kompóty ako dyňový, sušené ovocie – podľa tolerancie pacienta a zdravotného stavu
- pohybová aktivita – prechádzka, cvičenie

NÚ opioidov

---

nauzea a vracanie - prítomné počas prvého týždňa užívania

intervencie na ich elimináciu:

- jedenie menších dávok na jednu porciu viackrát za deň
- príjem tekutín 1 hod. pred alebo po jedle
- vylúčiť mastné, sladké a vyprážané jedlá
- jesť skôr chladnejšie jedlá (lepšie znášané ako teplé)
- jedlo dobre rozžuť (ľahšie sa trávi)
- pri rannej nevoľnosti ešte počas ležania zjesť niečo suché, napr. sušienku, suchár, hrianku
- piť chladnejšie nápoje, napr. ovocné šťavy, bez umelého sladidla a bubliniek

NÚ opioidov

---

nauzea a vracanie - prítomné počas prvého týždňa užívania

intervencie na ich elimináciu:

- cmúľať kocky ľadu, cukríky ovocné alebo s mäťovou príchuťou
- po jedle oddychovať v polosedé alebo v sede,
- min. 2 hodiny po nájedení si nelíhať,
- nenosiť odev pevný, sťahujúci, napr. s opaskom, tesné/vypasované nohavice,
- pri nevoľnosti zhlboka a pomaly dýchať,
- odpútať pozornosť – venovať sa počúvaniu hudby, čítaniu, pozeraniu TV

NÚ opioidov

- **celkový útlm, hypoaktivita, ospalosť** – v úvode liečby, ktoré odznievajú – dopriať si pasívny odpočinok, spánok
- **sucho v ústach** pre pokles tvorby slín

intervencie na zmiernenie:

- zvýšiť príjem tekutín, piť naraz menšie množstvo, častejšie
- cmúľať kocky ľadu alebo tvrdé cukríky
- žuvať žuvačku bez cukru
- suché jedlá zvláčňovať, napr. mäso poliať omáčkou, zemiaky podávať ako zemiakovú kašu s maslom
- na suché pery používať balzam

Prelomová bolesť

- epizodická, intermitentná s **náhlym začiatkom**
- **akútna bolesť**, ktorá sa vyskytuje pri chronickej bolesti
- **prechodné zhoršenie bolesti** pri pomerne dobre kompenzovanej chronickej bolesti analgetikami, napr. ICH DK pri DM
- **je silnej až neznesiteľnej bolesti** (VAS 8-10) až krutej bolesti
- **trvá niekoľko minút**, od 1-240 minút, priemerne 30 minút
- **epizódy** sa objavujú **niekoľkokrát za 24 hod.** od 1-60
- pre pacienta je to stresor, **negatívny vplyv na funkčný stav, pacient má strach z ďalšej bolesti**
- príčiny: kašeľ, kýchnutie, defekácia, príjem potravy, spontánne, peristaltická vlna, zmena polohy, preväz rany/ošetrovanie rany,
- minimalizácia **tzv. záchranná medikácia/rescue medikácia** – opiát s rýchlym nástupom účinku (ako nosový sprej, tinktúra)

Zoznam bibliografických odkazov

KRAJČÍK, Š. 2008. Princípy diagnostiky a liečby v geriatricii. 1. vyd. Bratislava: Charis, 2008. 192 s. ISBN 978-80-88743-0528-0.

KROMBHOLZ, R., DRÁSTOVÁ, H. 2010. Závislosti a stáří. In Psychiatr. prax. 2010, roč. 11, č. 5-6, s.161-164.

JAROŠ, Z. 1994. Jak užívat léky. 1.vyd. Martin: Osveta, 1994. 164 s. ISBN 80-217-0576-0.

KULICHOVÁ, M. 2008. Bolest' – definícia, patofyziológia, terminológia. In *Pal. med. liec. boles.*, 2008, roč. 1, č. 3, s. 109-111.

CASSEL, C.K., LEIPZIG, R.M., COHEN, H.J., LARSON, E.B. 2003. Geriatric Medicine. An Evidence-based Approach. 4th. Ed. New York: Springer Verlag, 2003.

EYBL., V., ČERNÁ, P. 2008. Základy geriatrické farmakologie. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 77 s. ISBN 978-80-246-1438-0.

FIALOVÁ, D., TOPINKOVÁ, E. 2002. Specifické rysy geriatrické farmakologie z pohledu farmakokinetických a farmakodynamických změn ve stáří. In *Remedia*. 2002, roč. 12, č. 6, s. 434-440. ISSN 0862-8947.

Zoznam bibliografických odkazov

- NÉMETH, F. a kol. 2009. Geriatria a geriatrické ošetrovatel'stvo. Martin: Osveta, 2009. 194 s. ISBN 978-80-8063-314-1.
- OSACKÁ, P. a kol. 2007. Techniky a postupy v ošetrovatel'stve. [CD-ROM]. Martin: ÚO, JLF UK, 2007. 505 s.
- PERLÍK, F. 2004. Zvláštnosti farmakoterapie revmatických chorob ve stáří. In Postgraduální medicína. 2004, č. 1.
- PERLÍK, F. 2005. Základy farmakologie: klinická a speciální farmakologie. 1. vyd. Praha: Galén, 2005. 189 s. ISBN 80-7262-374-5.
- TOPINKOVÁ, E. 2005. Geriatrie pro praxi. 1. vyd. Praha: Galén, 2005. 270 s. ISBN 80-7262-365-6.
- PRŮLOMOVÁ BOLEST. 2010. ISSN 1804-1906. Poslední aktualizace 24.2.2010. [cit.2012-06-10]. Dostupné na: <http://www.lecba-bolesti.cz/prulomova-bolest-odbornik>.
- DÚBRAVA, M. 2006. Účinná a bezpečná farmakoterapia seniorov. In Via pract., 2006, roč. 3, č. 6/7, s. 327-332.
- HAKLOVÁ, O. 2010. Bércové vředy a chronická bolesť. In Med. Pro Praxi. 2010, roč. 7, č. 4, s. 182-184.

Zoznam bibliografických odkazov

ROKYTA, R. a kol. 2009. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s, 2009. 174 s. ISBN 978-80-247-3012-7.

The British Medical Association. Lieky a ich použitie. 1993. 1. vyd. Bratislava: Gemini, spol.s.r.o., 1993. 448 s. ISBN 80-7161-059-3.

VORLÍČEK, J., ŠEVČÍK, P. 2011. Informacie pro nemocné trpící dlouhodobou bolestí. [online] .z 27.6.2011. 13 s.[cit. 2012-12-12]. Dostupné na:

<http://www.linkos.cz/lecba-bolesti-2/informace-pro-nemocne-trpici-dlouhodobou-bolesti/>

Kolektív autorů. 2006. Vše o léčbě bolesti – příručka pro sestry. 1. vy. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. 356 s. ISBN 80-247-1720-4.

ČEŠKOVÁ, E. 2003. Volba antidepresiva. In *Remedia*. 2003, roč. 13, č. 6, s. 426-436.

HASAROVÁ, D. 2008. Prelomová bolesť – klasifikácia, hodnotenie, liečba. In *Paliat. med. liec. boles.* 2008, roč. 1, č. 1, s. 15-17.

KOCINOVÁ, S., ŠTERBÁKOVÁ, Z. 1994. Přehled nejužívanějších léčiv. 1. vyd. Praha: Informatorium, 1994. 93 s. ISBN 80-85427-57-5.

Ďakujem za pozornosť!